

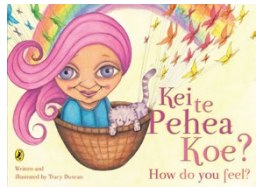
E rima ngā ngohe reo ā-waha e whai wāhi mai ai ngā ākonga ki te whakapakari i ngā āhuatanga o te reo whakaahua kare ā-roto.

ĀHEINGA REO:	te whakaahua
RAUTAKI REO:	te whakaū māramatanga
WĀHANGA AKO:	Te Reo Māori
Ā-WAHA (HE KAHA AKE):	1.2 Ka whānui ake ngā whakaaro kia taea ai te whakaahua i te āhua o ētahi mahi, ētahi mea, ētahi āhuatanga rānei. (TMoA 2008:28)
PUNA REO:	Ka whakapuaki kupu māmā hei whakaahua i ngā kare ā-roto.
WHĀINGA AKO:	Kei te ako au ki te whakaahua i ngā kare ā-roto.
NGĀ PUTANGA AKO:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kei te mōhio au ki te tuku me te whakautu pātai mō ngā kare ā-roto. 2. Kei te mōhio au ki te whakaahua i ōku ake kare ā-roto. 3. Kei te mōhio au ki te whakaahua i ngā kare ā-roto o tētahi atu.

PUNA REO:	<i>Kei te pēhea koe?</i> <i>Kei te _____ ahau.</i>
NGĀ KUPU:	<i>makariri, wera, mokemoke, matekai, ngenge, matakū, pukuriri, pūhaehae, pōuri, whakamā, pai rawa atu, āwangawanga, hiamoe, whakakeke, ohore, rekareka, rangirua, āmāimai</i>
MĀ WAI:	ā-akomanga, ā-rōpū
MŌ ĀHEA:	i te ata, i muri i te wā tina, hauora, pānui
NGĀ TĀNGA:	Ngā kārī kanohi

NGĀ MAHI

1. Pānui tahi: *Kei te pēhea koe?* nā Tracy Duncan (Puffin, 2008)

Matapakina ngā pikitia o ngā tamariki.

Whakatauirahia ngā rerenga kōrero nei:

Kei te pēhea tēnei tamaiti? (E pēwhea ana/Kei te aha)

Ki ō whakaaro, he aha te take kei te _____ tēnei tamaiti?

Kei te _____ ia nā te mea _____.

2. Whakaatuhia ngā pikitia **Ngā kārī kanohi** ki ngā ākonga. Whakahuatia tahitia ngā kare ā-roto e kitea ana i runga i ngā kanohi.

3. Hoatu tētahi kārī kanohi ki tētahi ākonga. Mā kōrua e whakatauirahia ngā kōrero e whai ake nei:

Tēnā koe/Mōrena/Ata mārie _____

Kei te pēhea koe?

Kei te _____ ahau.

4. Hoatu tētahi kārī ki ia ākonga. Kei te pai mehemea he ōrite ētahi o ngā kārī kanohi. Whakatangihia tētahi waiata ngahau. Ka tū ake ngā ākonga, ka hīkoi haere. Whakawetohia te waiata, ka kimi ia ākonga i tētahi atu hei hoa whakawhitiwhiti kōrero mō ō rāua kare ā-roto:

Kia ora _____ . Kei te pēhea koe?

Kei te _____ ahau.

Kei te pēhea koe _____ ?

Kei te _____ ahau.

Ka whakatangi anō i te waiata, ka hīkoi haere tonu ngā ākonga ki te kimi hoa hou.

MAHI WHAKAPAKARI

- a) Anei ētahi atu kīanga hei tāpiri atu i roto i te wā:
Kei te _____ ahau nā te mea _____.

Hei taurira:

Kei te [koa] ahau nā te mea [kei te haere au ki te kaukau i tēnei rangi].

- e) He wā anō ka tuku pātai atu te kaiako ki ētahi tokorua:

Kei te pēhea a Hīria, e Mere?

Kei te _____ a Hīria nā te mea _____.

E pēwhea ana a Hīria, e Mere?

E _____ ana a Hīria.

He aha ia e _____ ai?

E _____ ana ia nā te mea _____.

- i) Mā ngā ākonga kē e whiriwhiri tētahi kārī kanohi e hāngai ana ki ō rātou kare ā-roto i taua rangi. Ka mutu ana te kēmu ka tāpirihia te kanohi ki te taha o ō rātou ingoa.

Ka pai anō te tāre, te karetao tōkena rānei hei whakakōrero i te tamaiti nohinohi.

PUNA REO:	<i>Kei te pēhea koe? Kei te _____ ahau.</i>
NGĀ KUPU:	<i>hōhā, pōuri, hiakai, harikoa, ngenge, hiamimi, āwangawanga, hiamoe, whakakeke, ohore, rekareka, rangirua, āmāimāi</i>
MĀ WAI:	<i>ā-akomanga, ā-rōpū, takirua</i>
MŌ ĀHEA:	<i>pānui, hauora, tikanga ā-iwi</i>

NGĀ MAHI

Mātakitia te kiriata **He akoranga reo ā-waha, Tau 1-3.**

1. Tikina ake tētahi pēke rahi, kei roto ko te tāre (te tēti pea rānei).

Mea atu ki ngā ākongā:

Koia nei te pēke moe a Tēti Tekateka.

Titiro ki roto i te pēke (kaua e whakaatu ki ngā ākongā):

Kei te moe tonu a Tēti Tekateka. Me karanga atu au ki a ia, 'Tēti Tekateka?'

Me pupuri te kuhunga o te pēke ki tō taringa:

Kei te moe tonu. Me karanga anō ahau, 'Tēti Tekateka?'

Mea atu ki ngā ākongā kia whakaoho i a Tēti Tekateka:

Tēti Tekateka! E oho!/Maranga!/Matika!

2. Kua oho mai a Tēti Tekateka kua tīmata mai ngā whakawhitinga kōrero i waenganui i ngā ākongā me Tēti Tekateka.

Tēti Tekateka (ko te kaiako e whakaari atu ana):
'Auē, tēnā koutou' (tūwaharoa).

Kātahi ka tīmata mai ngā mihi/pātai a ngā tamariki ki a Tēti Tekateka. Mehemea he kaupapa motuhake tā te kaiako hei kōrerotanga mā ngā ākongā, mā te kaiako pea ngā kōrero e tīmata ake.

Kaiako: *Tēnā koe Tēti Tekateka.*

Tēti Tekateka: *K-k-k kia ora Whaea.*

Kaiako: *Kei te pēhea koe?*

Tēti Tekateka: *Kei te āhua whakamā ahau i te mea kāore au i te mōhio ki ēnei tamariki.*

Kaiako: *Tēnā, me whakamōhio atu au i ēnei tamariki ki a koe, nē. Ko Rangī tēnei.*

Tēti Tekateka: *Tēnā koe Rangī.*

Rangī: *Mōrena Tēti Tekateka.*

Tēti Tekateka: *Kei te aha?*

Rangī: *Kei te pai ahau.*

Ka haere tonu ngā kōrero kia whai wā ngā tamariki ki te whakawhitiwhiti kōrero ki a Tēti Tekateka.

He huarahi whakaako tēnei e whakapakari ai te reo ā-waha a te ākongā, ahakoa te kaupapa. He pai anō te tāre kōrerorero hei whakaako i ngā ākongā ki te whakahuahua rotarota, ki te tāruarua rerenga māmā rānei.

PUNA REO:	<i>Kei te pēhea koe?</i> <i>Kei te _____.</i> <i>Nā te aha?</i> <i>Nā te mea _____.</i>
NGĀ KUPU:	Ngā kīanga mō ngā kare ā-roto
MĀ WAI:	ā-akomanga, ā-rōpū
MŌ ĀHEA:	i te ata, i muri i te wā tina, tuhituhi
NGĀ TĀNGA:	Ngā kāri kanohi; Ngā kīanga mō ngā kare ā-roto

NGĀ MAHI

- Matapakina te āhua o ngā kanohi i te tānga **Ngā kāri kanohi**.
Kei te pēhea ngā kare ā-roto o tēnei kanohi?
Kei te koa, kei te riri, kei te matakū ...
He aha koe i mōhio ai?
Nā te mea kei te menemene ia, kei te kite au i ōna niho, kei te nui ōna whatu.
- Whakamāramahia atu ka kitea ngā kare ā-roto o te tangata i te āhua o tōna tinana, o tōna kanohi rānei. Whakaarohia atu ki a rātou ētahi o ngā kare ā-roto i runga i ngā kāri kanohi. Mā ngā ākonga te kare ā-roto e tautohu mai.

Whakatauiratia ake ngā kīanga e whakaahua ana i ngā momo mahi ā-tinana, ā-kanohi rānei. Hei tauira: *kei te ngau te puku* (kei te māuiui), *kei te nenewha ngā karu* (kei te hiamoe), *kei te tautau te ngutu* (kei te riri, kei te hōhā rānei).
- Ka tū ake ngā ākonga, ka whakaatu atu te kaiako i tētahi pikitia, kātahi ka whakaari mai ngā ākonga i taua kare ā-roto. Whakahuatia ake ngā kupu e whakaahua ana i te kare ā-roto o te ākonga:
Auē e Tame, kei te matakū koe. Kei te pūtē mai ō karu! Tēnā e Hine, kei te riri koe. Kei te puku tō rae. E Rangī, kua hōhā koe. Kei te tautau ō ngutu.
- Ka mau haere ngā ākonga ki ngā momo kare ā-roto, ka whakatūria rātou i tētahi porowhita.
- Kōwhiria tētahi ākonga ki te tū i waenganui i te porowhita (Ākonga A), ko tētahi anō hei kaiuiui tuatahi (Ākonga E). Ka hoatu te kaiako i tētahi kīanga kare ā-roto hei whakaari atu mā Ākonga A

(hei tauira: *kei te heke te werawera*).

Ka whakaari mai a Ākonga A i te kīanga, *kei te heke te werawera*.

Ākonga E: *Kei te pēhea koe, e A?*

Ka whakahua atu a Ākonga A i tētahi atu kare ā-roto (kaua ko te kare ā-roto i hoatu te kaiako).

Ākonga A: *Kei te [tautau] ōku [ngutu]*. (Ahakoa e whakaari mai ana ia i te kōrero, *kei te heke te werawera*.)

Ka kuhu atu a Ākonga E ki waenganui i te porowhita. Ka puta atu a Ākonga A.

Ka tīmata a Ākonga E ki te whakaari atu i te kōrero a Ākonga A (*kei te tautau ōku ngutu*). Kātahi ka pātai atu tētahi ākonga anō:

Ākonga I: *Kei te pēhea koe _____?*

Kātahi ka whakahuatia tētahi kare ā-roto anō.

Ākonga E: *Kei te nenewha ōku karu.*

Ka kuhu atu a Ākonga I, ka whakaari mai i te kīanga, *kei te nenewha ōku karu*.

Ki te kore te ākonga e mōhio ki te kare ā-roto e kōrerohia ana e te kaiwhakaari ka tuku pātai ia kia mārāma ki a ia te kare ā-roto:

A: *Kei te pēhea koe _____?*

E: *Kei te nenewha ōku karu.*

A: *Nā te aha?*

E: *Nā te mea kei te tino hiamoe au.*

Ka haere tonu ngā kōrero, he tīpokapoka noa te kuhunga atu o ngā ākonga i te porowhita. Ehara i te mea me kuhu atu te katoa o ngā ākonga.

PUNA REO:	<i>I tētahi rangi ka ... Kātahi ka ... Ka mutu ana te ... Ka ... ahau nā te mea ... Ka ... a (Mea) nā te mea ...</i>
NGĀ KUPU:	<u>Ngā kiānga mō ngā kare ā-roto</u>
MĀ WAI:	ā-akomanga, ā-rōpū
MŌ ĀHEA:	te ata, i muri i te wā tina, i mua i te tuhituhi
NGĀ TĀNGA:	<u>Ngā kāri kanohi</u>

NGĀ MAHI

1. Kohia ētahi taputapu hei whakakōrero i ngā ākongā, arā, he pōro, he motukā, he kararehe iti, he tāre, he pikitia mai i ngā moheni, he pukapuka, he aha atu rānei. Raua ki tētahi pēke.
2. Raua ngā kāri kanohi ki roto i tētahi atu pēke.
3. Whakamāramahia atu ki ngā ākongā kei te waihanga pakiwaitara ā-rōpū rātou. Otirā, he pēke taonga whakakōrero āhau hei āwhina i ngā kōrero. Me whai wāhi mai tētahi taonga me tētahi kāri kanohi ki te pakiwaitara.
4. Ka noho ngā ākongā i te porowhita. Hoatu ngā pēke whakakōrero ki te ākongā tuatahi, ka tango noa ia i tētahi o ngā taonga whakakōrero mai i te pēke tuatahi, i tētahi kāri kanohi mai i te pēke tuarua. Kātahi ka tīmata mai i tana pakiwaitara e mau ana i tētahi kōrero mō tana taonga whakakōrero.
5. Ka mutu ana tana kōrero ka whakahokia tana taonga me tana kāri, ka hoatu ngā pēke ki tētahi atu. Me tango noa te ākongā i te taonga, kāri hoki, kātahi ka whakaputa noa i tana kōrero.
6. Ka haere tonu ngā kōrero kia whai wāhi mai ngā ākongā katoa.
7. Arahina ngā ākongā i te mutunga o te porowhita kia tīmata ake rātou ki te waihanga kōrero whakakapi i mua tonu i te taunga atu o te rākau kōrero ki te ākongā whakamutunga.

PUNA REO:	Kei te _____ Kei te _____ te _____.
NGĀ KUPU:	<i>mataku, makariri, mātao, mokemoke, paru, koa, rekareka, ngahau, riri, hēmanawa, hiakai, pukukai, kaihoru, mahana</i>
MĀ WAI:	ā-akomanga, ā-rōpū
MŌ ĀHEA:	i te ata, i muri i te wā tina, tuhituhi, tikanga ā-iwi, hauora
NGĀ TĀNGA :	<u>He rangi makariri ; He kurī pai; Te kai nui; Māui me te Rā.</u>

NGĀ MAHI

1. Tapahia ngā wāhanga o ia pikitia. Ka noho takirua ngā ākonga ki te whakarārangi i ngā pikitia ki tā te kōrero a te kaiako.
2. Ka pānui te kaiako i ngā rerenga, ka whakarongo ngā ākonga, ka whakarārangihia ngā pikitia mai i te pikitia tuatahi ki te pikitia tuawhā ki tā te kōrero a te kaiako. Anei ngā pakiwaitara poto:

HE RANGI MAKARIRI

1. Kei te mataku te ngeru a Ani.
2. He teitei te rākau. He rangi makariri tēnei.
3. Ka tīkina atu te ngeru e Ani.
4. Ka hoki rāua tahi ki roto i te mahana o te whare.

HE KURĪ PAI

1. He kurī hākoakoa.
2. He kurī paruparu.
3. He tangata pōkaikaha.
4. He kurī mā. He tangata hākoakoa.

TE KAI NUI

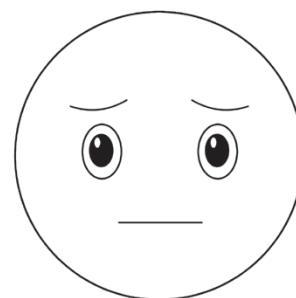
1. Kei te hiakai a Tama.
2. He nui te kai i runga i te tēpu.
3. Kei te pukukai a Tama.
4. Kei te hēmanawa a Tama ināiane!

MĀUI ME TE RĀ

1. Kua hōhā te iwi ki a Tamanuiterā.
2. Kua hōhā hoki a Māui.
3. Ka hopukina a Tamanuiterā e Māui me ōna tuākana.
4. Ka koa katoa te iwi.

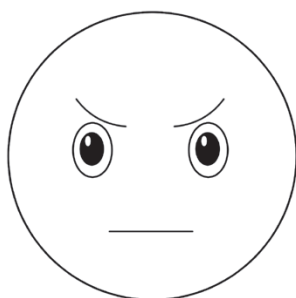
Tapahia ngā kanohi, tāpirihia
atu ki runga kāri mārō.

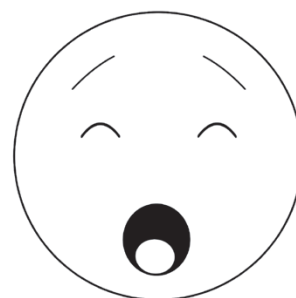
āwangawanga

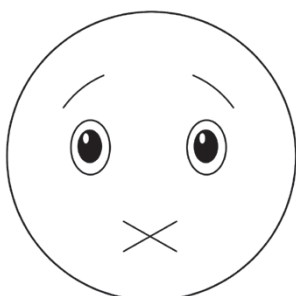
pōuri

pukuriri

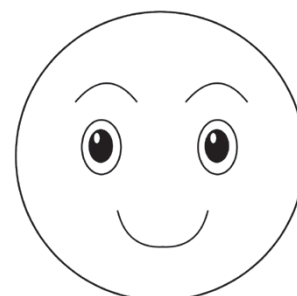
hiamoe

whakakeke

ohorere

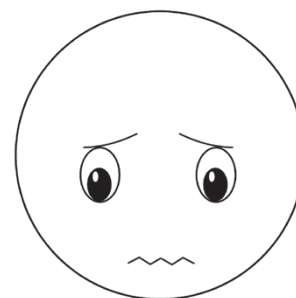
rekareka

mataku

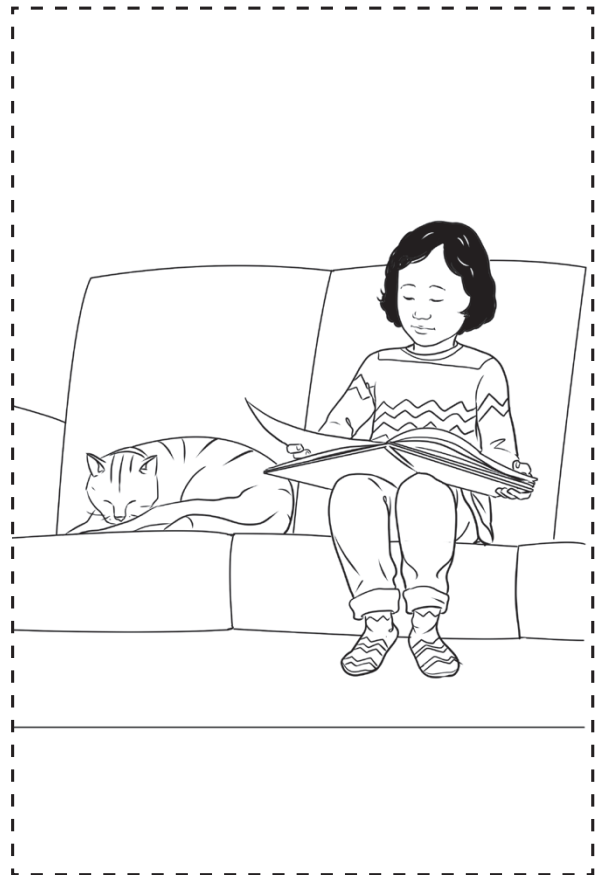
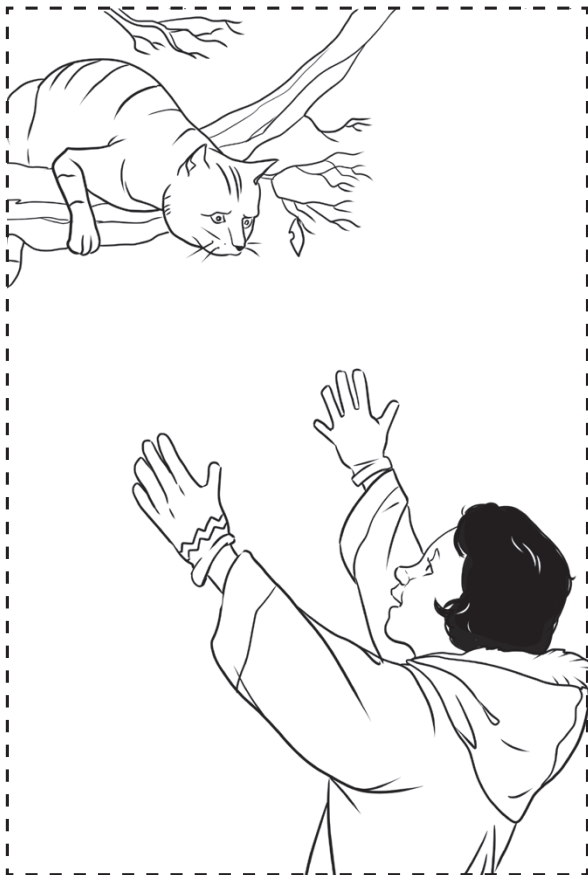
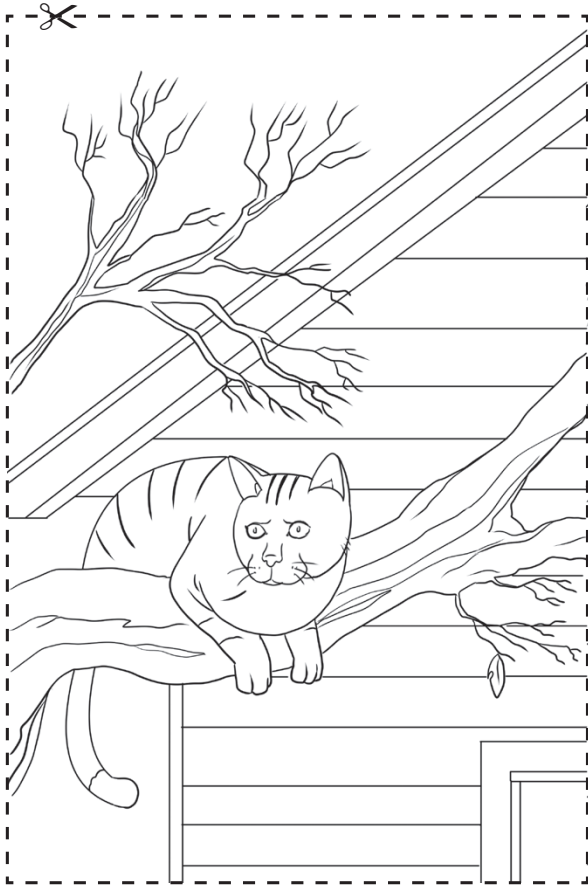
rangirua

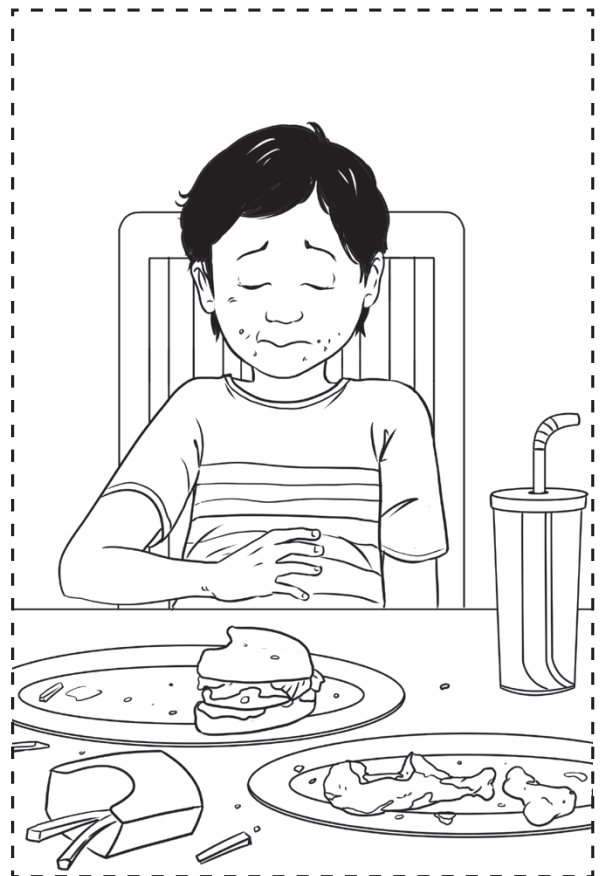
āmaimai

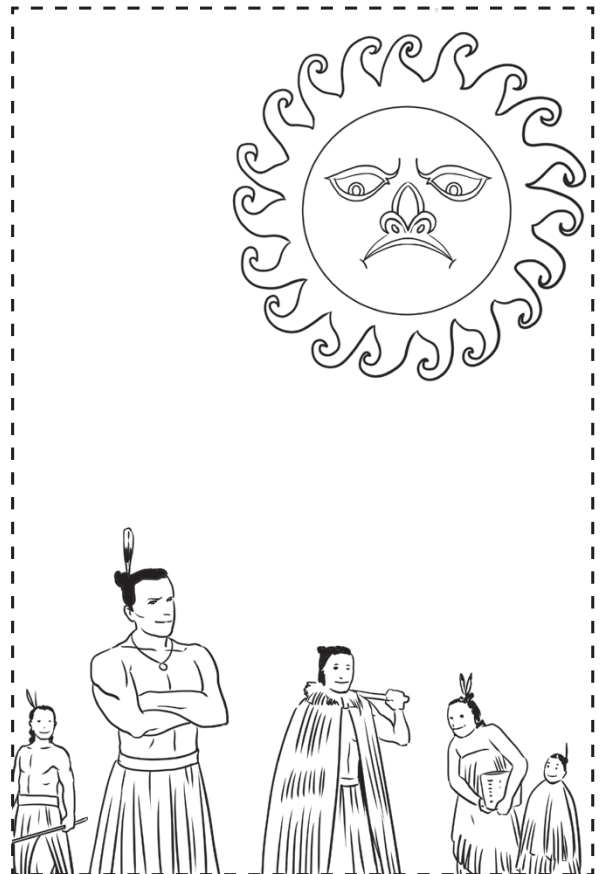
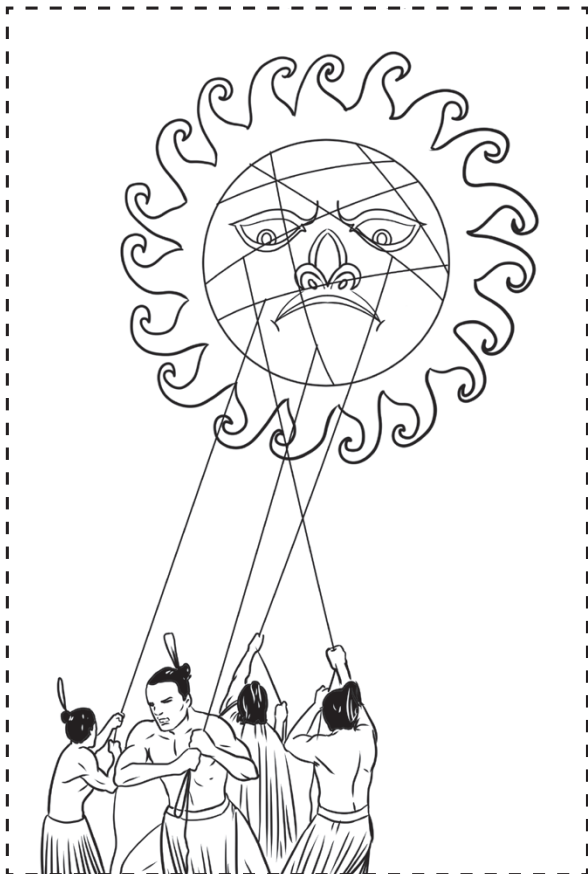
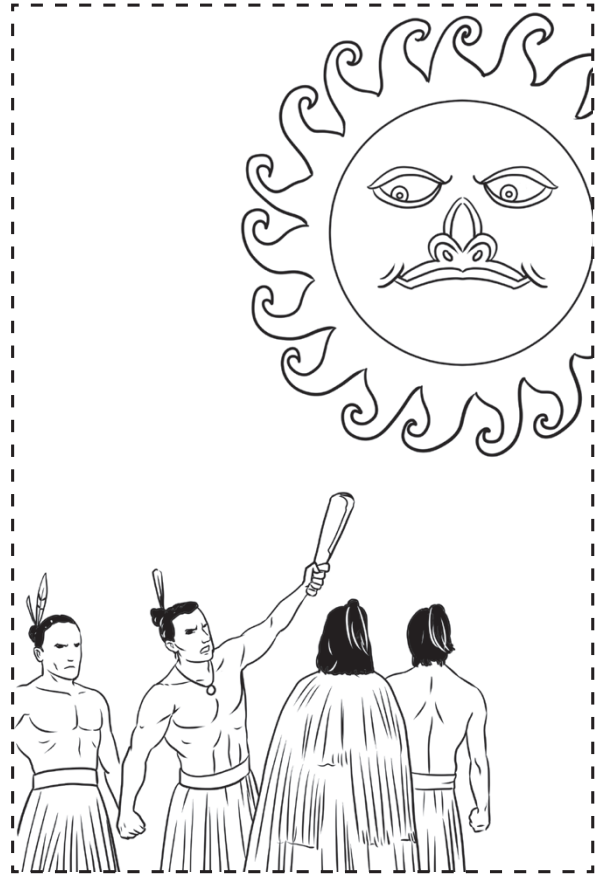
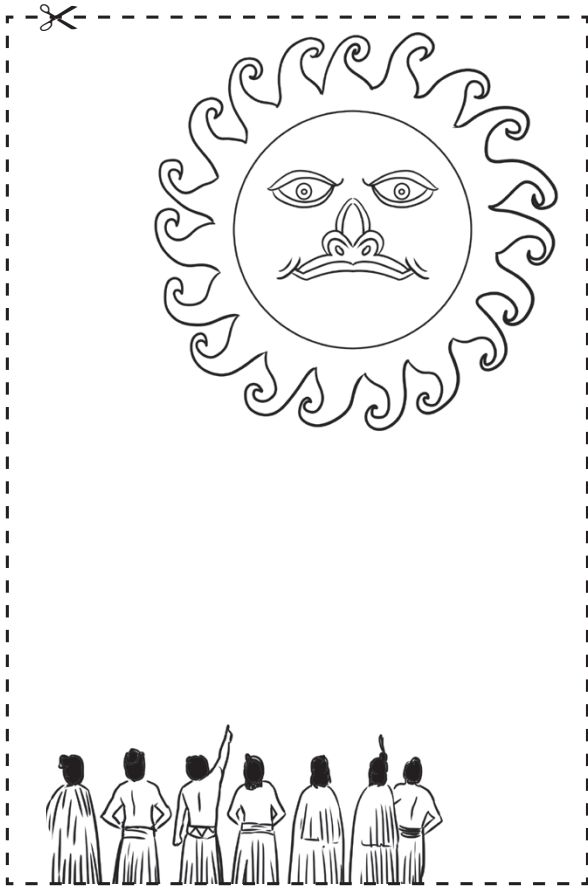
✂ Kīanga	Kare ā-roto
Kei te paopao te manawa	ohorere matakū, āmāimai
Kei te ngau te puku	māuiui, āmāimai, matakū
Kei te ānini te mahunga	māuiui, rangirua, wera
Kei te hīnawanawa te kiri	kiriweti, matakū, ihiihi
Kei te putē ngā whatu	matakū, riri, ihiihi
Kei te tautau ngā ngutu	pōuri, pukuriri, hōhā
Kei te koa te ngākau	harikoa, ihiihi
Kei te hiki te wairua	koa, rekareka, ihiihi
Kei te tetē ngā niho	pukuriri

Kīanga	Kare ā-roto
Kei te mahana te ngākau	ngāwari, koa
Kei te rangirua ngā whakaaro	pōkaikaha, rangirua
Kei te huri ngā whakaaro	rangirua, whiriwhiri whakaaro
Kei te wiriwiri ngā pona	matau, āmāimai
Kei te puku te rae	pukuriri, hōhā
Kei te nēnewha ngā whatu	ngenge, hiamoe, hōhā
Kei te wera ngā taringa	whakamā
Kei te heke te werawera	ngenge, wera matau
Kei te tū ngā pihi	pukuriri

HE RAUEMI AROMATAWAI

Edmonds, K., Roberts, N., Keegan, P. J., Houia, W., & Dale, H. (2013). *Kaiaka Reo: Reo-ā-waha ki te motu: The Development of Māori Oral Language Proficiency Progressions: Report to the Ministry of Education*. Te Tāhuhu o te Mātauranga: Wellington.

Kia Ata Mai Educational Trust. (2015). *Hopukina! Aromatawai Reo Ā-Waha*. Kia Ata Mai Educational Trust: Hamilton.

Te Tāhuhu o te Mātauranga. (1997). *Aromatawai Urunga-a-Kura (AKA)*. Learning Media Ltd: Wellington.

Te Tāhuhu o te Mātauranga. (2012). *Ngā Rauemi Aromatawai Reo Ā-Waha*. HANA Ltd: Wellington.

HE MIHI

He mihi tēnei ki a Stephanie Tibble nāna tēnei pukapuka i tuhi.

Mana tārua i te pikitia kei te wh. 3 © Duncan Tracy, *Kei te Pēhea Koe?* Penguin NZ, 2008

Ko ngā pikitia kei ngā wh. 7, 10-13 nā Dede Putra/Watermark Limited © Te Tāhuhu o Te Mātauranga 2016

Mana tārua © Te Tāhuhu o Te Mātauranga 2016

ISBN: 978-1-77550-316-3 (PDF)

He mea whakaputa tēnei pukapuka mō Te Tāhuhu o te Mātauranga e Huia

39 Tiriti o Pipitea, Pouaka Poutāpeta 12-280

Te Whanganui-a-Tara 6144, Aotearoa

www.huia.co.nz

Kua noho manatā tēnei pukapuka. Atu i ngā take pēnei i ngā akoranga whaiaro, te rangahau, te arotake me te arohaehae mahi e whakaaetia ana i raro i te ture Copyright Act, kore rawa e tukuna kia tāia anō tētahi wāhanga o ngā korero nei, ahakoa te huarahi tā. Me mātua tonu whakaae ki te rōpū nāna te pukapuka i tā.